

Onweer

Jan Wim Buisman

Onweer

Een kleine cultuurgeschiedenis

1752 – 1830

Vantilt

< *Parapluie paratonnerre: deze (levensgevaarlijke!) draagbare bliksemafleider werd ontwikkeld door de Franse medicus en botanicus Jacques Barbeu-Dubourg (1709-1779). Negentiende-eeuwse gravure uit L. Figuiet, Les merveilles de la science, Parijs 1870*

Dit boek is tot stand gekomen dankzij genereuze bijdragen van het Prins Bernhard Cultuurfonds, de M.A.O.C. Gravin van Bylandt Stichting, de Dr C. Louise Thijssen-Schoute Stichting, de Kattendijkse-Drucker Stichting, de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven, het Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm, de Stichting Gilles Hondius Foundation en Donatus verzekeringen

© 2019 Jan Wim Buisman, Vleuten en Uitgeverij Vantilt, Nijmegen

ISBN 978 94 6004 417 5

Vormgeving Brigitte Slangen, Nijmegen

Lithografie All-Print, Wijchen en PR digitaal, Meppel

Foto omslag Eik getroffen door bliksem, Maksim Vorobjov, 1842.

The State Tretyakov Gallery, Moskou

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de auteursrechten van de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Zij die menen rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich tot de uitgever wenden.

*At base, science is no more than an investigation of a miracle
we can never explain, and art is an interpretation of that miracle.*

Ray Bradbury, *Martian Chronicles*

Inhoud

Inleiding	9

WETENSCHAP EN TECHNIEK

1 Een nieuwe uitvinding	23
2 De introductie in Nederland	35
<i>Vroege experimenten en publicaties (1745-1779) * De praktijk: de eerste installaties</i>	
<i>* Enkele voorlopige conclusies</i>	
3 Achttiende-eeuwse fysieke theorieën over het onweer	55
<i>Het internationale discours * Nederland * Conclusie: wetenschap of 'bijgeloof'?</i>	

RELIGIE

4 De officiële religie	75
<i>Gods toorn * Een mentaliteitsverandering * De strijd over het fatalisme *</i>	
<i>Protestantse Verlichting en gematigde orthodoxie in Nederland * Fysicotheologie:</i>	
<i>Nederland * Fysicotheologie: Europa</i>	
5 Marginale en gemarginaliseerde religieuze reacties	117
<i>Het onweer: werk van de duivel? — De verlichte strijd tegen het weerluiden *</i>	
<i>Het Wetterschießen * De demonologie voorbij: heiligenverering * De natuur:</i>	
<i>volksgeloof en boerenbedrijf</i>	
6 Intermezzo: elektrische natuur? De bezielde kosmos der theosofie	171

KUNST

- 7 Onweer en elektriciteit in dicht-, toon- en schilderkunst 189
De seksuele metafoor * De politieke metafoor * Metafoor voor oorlog, geweld en twist * Metafoor voor een sprankelende geest of een verscheurd innerlijk * Van metaforisering naar esthetisering
- 8 Bij wijze van conclusie 241
De verhouding tussen angst, natuurbeheersing en genoegens * Slot
- Noten 259
- Bronnen en literatuur 307
- Illustratieverantwoording 330
- Personenregister 332

WETENSCHAP EN TECHNIEK

*Benjamin Franklin onttrekt elektriciteit aan de
lucht door middel van zijn 'elektrische' vlieger,
schilderij door Benjamin West uit ca. 1816*